

*Проф. др Небојша Ранђеловић, ванредни професор UDK: 341.18(560)''18''
Мр Александар Борђевић, асистент
Правни факултет Универзитета у Нишу*

ПРОТОКОЛ КОНФЕРЕНЦИЈЕ У КАНЛИЦИ

***Апстракт:** У раду аутори истичу вишеструки значај конференције одржане у Канлици и Протокола који је на њој донет. Кнежевина Србија, која је тада још увек била под суверенитетом Отоманске империје, захваљујући промени односа снага међу светским силама и мудрој спољној политици, добила је основ за остварење самосталне српске државности. Протокол је важан међународноправни акт, који ће, како ће се то касније показати, представљати једну од кључних тачака у дипломатској борби за стицање што боље позиције уочи српско-турских ратова и коначног формалног стицања независности на Берлинском конгресу.*

***Кључне речи:** међународно право, независност, Протокол, Берлински конгрес, Париски уговор о миру, дипломатија.*

Догађаји код Чукур чесме 1862. године интерпретирани су на разне начине у српској, па и у светској историографији. Заједнички именитељ скоро свих интерпретација је чињеница да је дипломатском акцијом и деловањем и српских и турских власти избегнут сукоб ширих размера, али да је сам догађај оставио дубок траг у српско-турским односима. Са становишта српске историје државе и права, нужно је расветлити све аспекте ових догађаја, јер многе чињенице указују да је то кључни моменат отварања процеса узимања градова и одласка турских гарнизона из Србије. Сходно томе може се са пуно права закључити да се ови догађаји, окончани конференцијом у Цариграду (познатијом као конференција у Канлици), могу сврстати у кључне моменте кретања Србије на путу од фактичке до формалне независности.

Главни протагонисти конференције у Канлици биле су гарантне силе, које су након Париског конгреса 1856. године почеле да користе некада неприкосновена права Турске, као сизерена Кнежевине Србије, Русије, као протекторске силе и Аустрије, као непосредног суседа Србије.

До конференције дипломата у Цариграду пут је био присут препрекама. Након дефанзивног става и склоности да прихвати кривицу за догађаје код Чукур чесме и њихове последице, Порта је, називајући пукотину у привидном сагласју гарантних сила видела могућност да се настала криза реши повраћајем у пређашње стање. Размере сукоба су казивале, међутим, да пуко задржавање пређашњег стања није могуће и да су нужни уступци српској страни. Портин циљ је био да се ти уступци сведу на минимум. Српска страна је настојала да из насталог стања извуче максимум користи. Протекли догађаји су од кнеза и српске владе оцењени као велика шанса да се из српских вароши исели преостали муслимански живаљ, али и да турски гарнизони напусте градове које су држали.

Портин став према коначном разрешењу кризе одсликавала је београдска мисија Вефик-паше, Портиног изасланика. Он је по доласку у Београд извршио смјене међу највишим турским дужносницима, и то је требало да представља уступак српској страни. Но, ако се узме у обзир каснији положај неких од њих у отоманској администрацији (нпр.

Ариф-паша), може се поставити питање да ли се радило о смени или о унапређењу. У преговорима са српском страном Вефик-паша је често инсистирао на формулацијама неприхватљивим за Србе. Чак и након постигнутог споразума, његова тумачења су се граничила са потпуним негирањем смисла споразума. Нарочито је инсистирао на коришћењу термина “српске власти”, док је српска страна инсистирала на термину “српска влада”. Овакво понашање, међутим, више је било слика сујете високог Портиног чиновника, него стања какво је наметала реалност. Због тога је истрага тока догађаја, из које су били искључени конзули европских сила, била препуштена високом Портином чиновнику, иако се унапред знало да ће њени резултати бити пристрасни. “Могаше се предвидети – казивали су савременици – да резултат мора испасти једностран, али се на то није много гледало, пошто је све зависило од држања које ће у овој страни поједине силе узети”.¹ Развој догађаја казивао је да ће насталу кризу разрешити дипломатија гарантних сила. Због тога, уз сугестије гарантних сила, српска влада није превише обраћала пажњу на неприхватљива тумачења и терминологију турске администрације. Много је важније било добро се припремити да се на предстојећој конференцији што боље искористи наклоност једних сила и што вештије избегну замке дипломатија наклоњених Порти.

На предстојећој конференцији Србија је, на шта је указивало понашање гарантних сила, могла да рачуна на директну подршку Француске и Русије, индиректну наклоност Пруске и Италије и аустријску подршку Порти. Могло се такође претпоставити пословично туркофилство Велике Британије. Њено понашање у време бомбардовања Београда и непосредно после њега говорило је, међутим, да из Лондона до Цариграда могу стићи и други тонови, који би могли постати преовлађујући на предстојећој конференцији.

Ставови Француске и Русије јасно су били изражени у њиховом меморандуму. У њему је констатовано да протекли догађаји представљају велику опасност по мир на Истоку и да “постојање турске тврђаве у Београду представља за Србију извор неспокојства и опасности, које би било потребно окончати”. Након овако констатованог стања, у трећем, последњем, параграфу меморандума стоји:

¹ Л. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку*, Београд 1892, стр. 474.

“Русија и Француска обећавају да ће једна другу до крајње мере енергично подржавати у следећим тачкама:

1. Срушиће се одмах спољна утврђења београдске тврђаве која се настављају до усред саме вароши.

2. Сва турска војна стражарска места, која се налазе у београдској вароши, биће укинута и не смеју се поново завести.

3. Турска утврђења по унутрашњости Србије биће срушена, а њихове посаде повучене.

4. Питање о боравку Турака у Кнежевини Србији биће неодложно решено на тај начин што ће Турци настањени на српској територији потпасти под српску јурисдикцију. Са своје стране, српски кнез узима на себе обавезу да им гарантује пуну заштиту закона који су на снази у Кнежевини.

5. Не може се принудити српски кнез да у замену за ове уступке прими на себе обавезу да неће увећати своје оружане силе до мере која би била неопходна за одржавање реда и безбедности у Србији.”²

Садржина меморандума говорила је да ове силе фактички подразумевају суверенитет Србије, али и да ће правац деловања француске и руске дипломатије представљати ударац и на формалну страну отоманске суверености над Србијом. Само постављање, за Порту неприкосновеног, питања одрживости турских гарнизона у Србији и питања српске јурисдикције над муслиманским живљем указивало је на будућа решења српско-турских односа. Пети став последњег параграфа меморандума говорио је и да ће се са Србијом рачунати као са озбиљном снагом на Балкану. У њему јасно стоји да се по питању војне моћи Србије не могу правити уступци, већ напротив, да се Србији мора омогућити да војно ојача.

Овакве ставове Француска је настојала и да правно утемељи закључком да је понашање Турске у време бомбардовања Београда представљало кршење одредби Париског уговора. Водећи се том логиком, силе не би имале обавезу да по сваку цену настоје да одрже стање успостављено овим уговором. Развој догађаја условљен оваквим тумачењем могао би да иде само на штету Турске. Француска је касније ублажила своје ставове (нарочито по питању исељења свих гарнизона

---

2 Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила*, Београд 1963, стр. 120-121.

из Србије) и испољила више слуха за усаглашавање ставова свих сила. Али првобитно опредељење исказано у поменутом меморандуму представљало је основу француског става до самог краја конференције.³

Глобална британска политика на Истоку одликовала се туркофилством, али је њен смисао за реалност указивао да ће Порти бити сугерисано прилагођавање насталом стању. Како говоре савременици, Портин захтев да се успостави пређашње стање званични Лондон је примио веома резервисано. Позивајући се на пруску дипломатску преписку Леополд Ранке пише да је одговор Џона Расела разочарао султановог емисара: “Лорд Русел се истина чврсто држаше уговора, али уз то и размишљао, и погледи му бејаху бистри и смислени. Лорд одговори да се у садашњим приликама Турска мора одлучити да напусти што се одржати не да, и да чува само оно што је могуће сачувати.”⁴ Овакво прилагођавање сигурно је било неспојиво са Портиним империјалном сујетом, али је британска неспремност да се залаже за циљеве који не обећавају успех, казивала да ће прилагођавање бити нужно. На другој страни лорд Расел је настојао, и чини се у томе успео, да пацификује руске ставове питањем има ли смисла рушити тешко склопљен Париски мир тек неколико година после његовог склапања. У сличном правцу ишле су и дипломатске активности усмерене према Француској. Занимљиво је да је, као фактор стабилности у време трајања конференције, британска страна наговестила могућност аустријске окупације Београда.⁵ Али опште политичко стање још пре наговештавања такве могућности, говорило је да такав предлог никако не може бити прихваћен од осталих сила, а нарочито од стране Русије. Зато се може закључити да је британска дипломатија ову могућност истакла као средство притиска, нарочито на Русију, да се одустане од најрадикалнијих захтева усмерених према Порти. Аустрија, заснивајући наклоност Портиним захтевима на својим уским интересима, овакву могућност озбиљно је размотрила још за време бомбардовања Београда. Уз то је ишла и бојазан од сваке експанзије Србије која би по аустријске Словене деловала уједињујуће и охрабрујуће.

3 Опширније: Љ. Алексић, *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила*, Београд 1957, стр. 59-66.

4 Л. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку*, Београд 1892, стр. 477.

5 Исто, 475.

Дипломатска акција Турској ненаклоњених и наклоњених сила на Порту деловала је, дакле, обесхрабрујуће и принуђујуће. Конференција је постала неминовност. Предлог је упућен Порти 26. јуна, а прихваћен је 8. јула. Порта је само прихватање конференције схватала као уступак, јер је и даље остала на позицијама тежњи да ситуацију у Србији реши повраћајем у пређашње стање. На другој страни Србија је такође остала на својим позицијама. Са оваквим супротностима британски прагматизам и поменути став лорда Расела представљали су најаву исхода предстојеће конференције.

Са таквим стањем и таквим дипломатским припремама почела је 10. јула цариградска конференција акредитованих посланика гарантних сила, познатија као Конференција у Канлици. Већ је прва седница показала поларизацију интереса, али и праваца одвијања конференције. На једној страни су се налазили Аустрија и Британија, а на другој Француска и Русија. Италија и Пруска исказале су умерене ставове уз благу наклоност Србији. Став Порте, како говоре дипломатски списи, на врло жучан начин изнео је сам везир Али-Паша, што је донекле било зачуђујуће, јер је он важио за човека умерене нарави.⁶ Изнет је низ притужби на многобројне српске провокације у протекле две године које су директно вређале Порту и њено схватање суверенитета (дерогирање устава, наоружавање војске итд). У том смислу су били напади усмерени на институцију народне војске у Србији, која је сматрана претњом упереном према самој Порти. Притужбе на двогодишње српске провокације изнео је и британски представник сер Хенри Булвер, следећи упутства свог шефа дипломатије. Може се закључити да је овакво понашање Хенрија Булвера ипак представљало само средство притиска ради ублажавања радикалних ставова Француске и Русије, јер је упоредо са приговорима на понашање српске владе Булвер инсистирао да Турска никако не треба да Србе сматра за непријатеље.

Одмах након оптужби на понашање Србије и саучествујућих тонова према Турској, дошло је до изношења става британске дипломатије који је првенствено означавао смисао за реалност. Истакнута је потреба да, ради смиривања насталог стања и побољшања односа са Србијом, Порта мора да учини уступке. Уступци Турске су, дакле,

---

⁶ Опширније: Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила*, Београд 1963, стр. 140-141.

утврђени као неминовност, а претње упућене Србији означавале су став да се у испуњењу српских захтева не може ићи до краја, што се првенствено односило на исељење турских војних посада из четири погранична града. Оно што ће на крају XX века битисати као политика “штапа и шаргарепе” представљало је суштину британског става на конференцији у Канлици. У том смислу је, на Булверов предлог, упућен телеграм конзулима у Београду са упутством да кнезу изјаве “поверење у њега да неће ништа учинити што би могло изменити постојеће стање”, као и то да су представници сила у Цариграду добили уверавања од Порте да ће поштовати безбедност Србије.⁷

И друга седница почела је сучељавањем супротних интереса. У извештају Вефик-ефендије о истрази коју је спровео у Београду, а које је на седници прочитао Али-паша, сва кривица је сваљена на Србе, а то је био довољан разлог да британски и аустријски посланици Булвер и Прокеш заузму становиште да се тврдње изнете у извештају могу сматрати као тачне и да се могу бранити. Булвер је ишао дотле да је негирао и наводе британског конзула у Београду Лонгворта, који су говорили супротно. На другој страни, Француски и Руски посланик заузели су став да је поменута истрага вођена тајно и једнострано, та да као таква нема никакву правну вредност. Али може се закључити да су овакви ставови били само заузимање почетног положаја за усаглашавање које ће ићи у правцу занемаривања утаврђивања кривице за протекле догађаје, у циљу налажења прихватљивог решења.

Већ на наредним седницама наговештена су коначна решења. Портини уступци третирани су као неминовност, али је било јасно да ће у градовима на обали Дунава остати турска посада. Али сама чињеница да је питање предаје градова постављено и да је од гарантних сила прихваћено као основ за преговоре, била је веома значајна. То је значило да су гарантне силе све више склоне да као основу свих дипломатских активности које се тичу Србије постављају фактичко стање, пре него слово још увек важећих правних аката.

Након дугих усаглашавања која су се протегла кроз девет седница, на последњем заседању 23. августа усаглашен је текст протокола, а четири дана касније, у седишту Француског посланства потписан је и сам протокол са закључцима конференције.

⁷ Исто, стр. 142; писмо Мустјеа упућено Тувнелу.

Пуни назив потписаног документа био је Протокол о питању Србије потписан у Константинопољу 1862. године. У опширној преамбули Протокола истакнута је садржина усаглашених гледишта гарантних сила. Њихова суштина огледала се у ставу да није потребно утврђивати кривицу за протекле догађаје, да је најважније одржати мир, као и у инсистирању на међусобном уважавању Порте и српске владе. “Догађаји – стоји у Протоколу – којима је кнежевина Србија била у последње време попреште побудили су Високу Порту да сазове конференцију представника сила потписница Париског уговора, а они жељни да отклоне пре свега изворе нових трвења, показали су уверење у потребу суздржавања од подробног истраживања непосредних узрока ових жалосних догађаја.”⁸ Потом се истиче неопходност одржања мира: ”Они су се, дакле, ограничили да установе да је поновно успостављање односа поверења и добрих намера између сизеренске силе и кнежевине било од значајног интереса како за Турску тако и за европски мир, и да је битно да се истраже са пажњом сва одговарајућа средства за постизање тог циља.”⁹ Затим се инсистира на међусобном уважавању Порте и Србије и јачању постојећих веза у складу са заједничким интересима: “Висока Порта, у намери да допоринесе стању ствари које је до тада постојало у Србији и одговарајућим променама према отклањању мотива неспоразума и конфликта, са искреношћу користи сва средства у својој моћи да би убедила Србе да има најискреније намере природном развоју њиховог просперитета и аутономије. На Србима је задатак да дају са своје стране високој Порти, непобитним сведочењима, уверавања да у законитом развоју те аутономије не траже средства да ослабе везе које их сједињују са Отоманским царством, већ напротив, да ће се стално трудити да те везе ојачају и да оснаже међусобну солидарност коју ствара заједница интереса и потреба за заједничком одбраном.”¹⁰

Након ставова декларативно исказаних речником дипломатске куртоазије следило је утврђивање конкретних обавеза које су одступале од правила реципроцитета, јер су углавном биле оптерећујуће по

---

⁸ *Протокол о питању Србије потписан у Константинопољу 1862. године*, Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји Србије*, Београд 1887.

⁹ Исто

¹⁰ Исто

Турску. У првом члану протокола утврђује се обавеза да Порта пренесе у власништво српске владе сво муслиманско земљиште и отклони узроке конфликта произашле као последица измешаности становништва и присуства турских гарнизонских власти. “Да би отклонили могућност конфликта – стоји у Протоколу – који би произишли из измешаности муслиманског и српског становништва у истом месту, отоманска влада ће пренети у потпуну својину српској влади, са задатком да обештети све власнике, сво земљиште и куће које данас припадају муслиманима у београдској четврти. Порта ће препустити из истог разлога истој влади зидине, шанчеве, и објекте који су сачињавали стари бедем, који је одвајао град од вароши, коју зовемо четврт, као и четири капије: савску, варошку, стамболску и видинску. Ови шанчеви, зидине, капије и објекти мораће бити порушени и нивелисани.”¹¹ Потом се, у истом члану, утврђују надлежности српских власти и права муслиманског становништва: “Срби неће моћи на том терену да подигну ни један војни објекат. Ове промене пређашњег стања ствари имаће за последицу да ће се искључива надлежност српских власти протезати убудуће на укупност вароши као и београдске четврти. Сва религиозна здања и гробнице које би муслиманско становништво оставило повлачећи се са места које је заузимало до тада у својству вековних права биће у потпуности поштована.”¹² Овим чланом, поред права и обавеза, одсликана је суштина става гарантних сила српској држави. Уместо термина “српске власти” на коме је инсистирала Порта употребљен је термин “српска влада”. Очигледно је такође да надлежности српске владе имају суштински карактер. Муслиманском живљу преостала је заштита која првенствено припада грађанско-правној области и заштита неких права религијске природе. У другом и трећем члану Протокола конкретно је одређено како ће се рашчистити простор око тврђаве, и на који начин ће се извршити обештећење цивилног становништва. Рашчишћавање је подразумевало рушење свих грађевина у Протоколом одређеном простору. Члан 2, међутим, садржи и оно што ће у блиској будућности одредити судбину градова. Овим чланом је предвиђено да се сва муслиманска здања око зидина града поруше, али то није било важно и за српске јавне и религијске грађевине, као и за трговачку

---

11 Исто

12 Исто

четврт : “...Што се тиче искључиво српске четврти отоманска влада, чија намера није да дотакне религиозна здања попут Саборне цркве, митрополије и епископије ни трговачке улице, споразумеће се са владом кнежевине у вези куповине неколико кућа које ће одговарајући арбитри одредити као потпуно потребно да би се комплетирао простор испред тврђаве у том правцу и потрудиће се да олакша постизање сагласности власника нуђењем великодушних компензација.”¹³ У четвртом члану веома опширно и детаљно се образлаже намена гарнизона за одбрану од искључиво спољашњих опасности. У том смислу је дата и свечна изјава Порте, као и позивање на гарантоване елементе српске државности и на обавезу њиховог очувања. “Висока Порта – стоји у овом члану – чврсто одлучна да задржи сва своја права, никад их не прекорачујући, изјављује незадовољство и захтева да се не прихвати незаснован страх да београдска тврђава, одређена за одбрану земље, може бити сматрана за средство угрожавања од султана признатих имунитета, гарантованих споразумима. Њени родитељски осећаји наспрам кнежевине искључују са њене стране сваку помисао за жељом да се врши притисак на владу кнежевине или застрашивање становништва. Као сведочанство њених намера Висока Порта није оклевала да пренесе конференцији инструкције које је припремила и које ће убудуће сачињавати непроменљиво правило понашања заповедника београдске тврђаве. Представници, примајући к знању обавезу која произилази из ове информације, имају задовољство да установе да ове инструкције остављају силама потпуно уверење да Висока Порта нема никакву намеру да наоружавању зидина са стране града да претећи карактер нити да користи своје топове на исту страну, осим у случају најнужније и законите одбране и да чак у том случају, остајући верна осећању хуманости које никада неће престати, Висока Порта неће никад дозволити да разарање буде намерно нането усред богате и многољудне насеобине чији интереси су тако уско везани са њеним.”¹⁴

У другом делу Протокола (члан 5. до последњег 12. члана) конкретно је утврђено споровођење прокламованих правила од стране српских и турских државних органа и мешовитих комисија уз учешће

---

13 Исто

14 Исто

гарантних сила, као и питање градова, јурисдикције над муслиманским живљем и остала важна питања. Чланом 5. предвиђено је образовање војне комисије, која ће решити питања опсега простора око утврђења и цивилне комисије, чија је надлежност питање експропријације и обештећења цивилног становништва. Предвиђено је да војну комисију сачињавају представници гарантних сила и један Портин официр. Иако је Портин сујета задовољена неучешћем српског официра у овој комисији, по слову овог члана Порте је била обавезна да прихвати “добронамерно све примедбе које српска влада сматра за потребно да поднесе по том питању”.¹⁵ Састав цивилне комисије утрђивале су Порта и српска влада и њена надлежност је третирали далеко важнија питања за становништво и за вршење власти. “Мешовита цивилна комисија – стоји на крају члана 5. – састављена од чланова именованих од стране отоманске и српске владе регулисаће сва питања експропријације и обештећења предвиђених у садашњем аранжману, осим оних који морају бити разматрани само између турске владе и власника које произилазе из њене директне надлежности.”¹⁶ Члановима 6. и 7. регулисано је отворено питање градова. У њима се утврђује хитност рушења сокошког и ужичког града и поново истиче искључива намена за спољашњу безбедност Турске. Порта се такође обавезује да у Београду, Фетисламу, Смедереву и Шапцу држи “само гарнизоне пропорционалне пространству тих места и стварној потреби њихове одбране”.¹⁷

Посебно важно и по Порту болно питање регулисао је члан 8. Протокола. У њему се изричито налаже хитна продаја имовине и иселење муслиманског живља који је био настањен око градских зидина и у варошима. Одређивање рока извршења било је у надлежности мешовите српско-турске комисије. Но, поред продаје имовине и иселења овај члан је под питањем слободе кретања и пословања муслиманског живља одредио и питање јурисдикције над муслиманима. “Подразумева се – стоји у члану 8. Протокола – да нема ничега у ономе што претходи што би спречило муслимане да путују због својих послова по унутрашњости кнежевине са обавезом поштовања закона

---

15 Исто

16 Исто

17 Исто

земље.”¹⁸ На овај начин посредно је озваничено понашање српске полиције која је и пре бомбардовања Београда, упркос великом противљењу и протестовању Порте, по свом нахођењу приводила муслимане, а често и турске низаме. Оно што је за Порту био најболнији ударац по царској сујети, посредним путем ушло је у званичан документ који је и за турску и за српску владу имао јавноправну снагу.

Занимљиво је да је оно што је Porta замерала српској влади и око чега су се и на самој конференцији водиле оштре расправе, у Протоколу регулисано посредним путем, у облику препоруке, а не у облику наредбе. Турска је, наиме, као велику претњу свом суверенитету видела српско помагање босанских и херцеговачких побуњеника и јачање и бројчано увећавање српских оружаних снага. У Протоколу, међутим, ова питања нису решена онако како би Порти одговарало. Питање помагања побуна у Босни и Херцеговини, али и у Бугарској, дотакнуто је кроз забрану организовања странаца у Србији и препоруку уздржавања од злоупотребе права азила. “Свако тело – стоји у члану 10. – посебно регрутовано странцима у Србији мораће бити распуштено. Српска влада ће се са пажњом уздржати подстицања изазивања Високе Порте путем распрострањене злоупотребе права азила.”¹⁹ Питање јачања и повећања оружаних снага Србије у члану 11. Протокола добило је декларативан тон и формулисано је у облику препоруке коју би српски кнез, ради општег добра, у “доброј вери”, требало да прихвати. “Што се тиче питања која нису предвиђена садашњим договором и која могу да утичу на добре односе између Турске и Србије – прописује члан 11. – конференција не сумња да се српска влада труди да их размотри са сизеренском силом у жељи да истој да сва могућа и законита задовољења. Пожељно је поготову да се кнез Михаило потруди да предупреди разлоге страховања која постоје у Цариграду у вези нове војне организације Србије. Висока Porta је већ изјавила да ће одржати у својим тврђавама само неопходан број људи и сматра природним да српска влада не држи већи број људи од онога што је потребно за одржавање реда и мира у земљи. Границе у којима ће Porta реализовати своје гарнизонско право су прихватљиве. Биће лако српском кнезу да једнако задовољавајуће изјаве да у вези

---

18 Исто

19 Исто

броја људи који би сачињавали нормални састав и да се дође разменом поверљивих и пријатељских комуникација између двеју страна, до договора који би, уклањајући сумње свих страна и не угрожавајући ни једно од права кнежевине, могао да увери Високу Порту о броју и употреби састава који треба да буду у складу са духом хатишерифа.”²⁰

Најзад, последњи, дванаести члан Протокола, уз помињање чланова 28. и 29. Париског уговора и позивање на добре намере и неопходност “да се консолидује европски мир”, указује на потребу блиске сарадње Порте и српске владе, али истиче принцип равноправности у будућим односима, а не принцип субординације. “Срби ће –стоји у овом члану – увек наћи Високу Порту расположеном да прихвати примедбе које би могле уследити у добронамерном и равноправном духу и да одговори на њих у најкраћем могућем року.”²¹

Као саставни део Протокола, у облику анекса у Београд су стигле и “Инструкције Порте београдском заповеднику”. Овај акт је, уствари, представљао Портино наређење заповеднику београдског гарнизона. Његова суштина огледала се у стриктном придржавању правила немешања у било који сегмент српске управе и правила максималног уздржавања од било какве активности која би могла иритирати српску власт и становништво. Овим актом се београдски заповедник упућује на своје сужене надлежности на војне послове унутар гарнизона и на могућност ограничене и контролисане реакције само за екстремне потребе нужне одбране гарнизона. Овај анекс, за разлику од самог текста Протокола, није писан речником који обилује дипломатским фразама, већ наредбодавним тоном, који на изричит начин казује заповеднику гарнизона на коју меру и уз какве обавезе је сведена његова надлежност и активност. У целини он гласи:

“Висока Порта је увек била мотивисана са највећом добронамерношћу према српском становништву; као природна последица ове добронамерности наш узвишени суверен искрено жели прогресивни развој његовог напретка и мотивисан тим непроменљивим принципом његово царско величанство не би толерисало да се томе науди. Да би вам дао на знање и спречио било какав сукоб ауторитета имамо

---

20 Исто

21 Исто

суверено наређење да вам укажемо на следеће тачке које морају да вам послуже као правило понашања у извршењу ваших функција.

Ви знате да је унутрашња администрација поверена искључиво кнезу и његовим чиновницима. Следствено томе нема потребе да се ни на који начин мешате у послове који се тичу те администрације.

Учинићете све што је у вашој могућности да живите у добрим односима са српском управом и ви ћете лично као и ваши подређени указати како кнезу тако и његовим чиновницима сва уважавања на која они имају право. Исто тако и природно Срби се неће мешати ни на који начин у оно што се тиче тврђаве и они ће вам указати и побринути се о поштовању које је у складу са високим чиновником Високе Порте као и официрима гарнизона.

Нећете дати било какав претећи тон који може без потребе узнемирити и узбунити српско становништво у поставци ваше артиљерије на зидинама окренуте према вароши.

Користићете артиљерију само у случају покушаја озбиљног напада против тврђаве коју сте задужени да одбраните.

У случају нужне одбране и само у том случају послужићете се својом артиљеријом бринући се да усмерите ватру само на делове вароши одакле долази напад и увек се мотивишући великодушним намерама његовог царског величанства да поштеди варош до које му је највише стало и којој придаје највећу важност.

Морате схватити да претходни члан има за циљ само да одреди линију понашања коју морате поштовати у случајевима када морате пре свега да учините све што је у вашој могућности да то избегнете.

Ако се, пошто сте исцрпили сва мирољубива средства, налазите у непријатној нужности да употребите топове трудите се да о томе унапред обавестите конзуле који бораве у Београду и ако је могуће мирне становнике Београда.”²²

Објављивањем “Фермана о извршењу Протокола закљученог у Канлици”, 24. септембра 1862. године²³ требало је да почне примењивање принципа успостављених на конференцији у Канлици. Но, овакви резултати конференције у Србији су примљени са негодовањем. Протекли догађаји у Србији су оцењени као неочекивана, али и јединствена

²² Анекс Протокола од 8. 9. 1862.

²³ Србске новине, 1862, бр. 112.

прилика да се коначно оконча било какво директно присуство Турске у кнежевини. Уз директну подршку Русије и Француске и благонаклон став Пруске и Италије тако постављени циљеви деловали су као реални и лако остварљиви. Због тога је делимичан успех на конференцији у Србији деловао разочаравајуће.

Може се поставити питање да ли је на конференцији постигнуто тако мало и да ли је било неопходно по даљи развој Србије остварити све циљеве? Такође се може извести и закључак да је по Србију било и опасно инсистирати на максимуму успеха и сходно томе вући радикалне потезе. Супротстављеност српских и турских позиција била је таква да је повремено деловало као немогуће постизање било какве сагласности. А и кад је на крају постигнута сагласност, могло се закључити да ће китњаста преамбула добрих жеља у Протоколу остати, углавном, мртво слово на папиру. И српска и турска страна јасно су показивале шта мисле једна о другој и шта једна од друге могу очекивати у будућности. Још за време трајања конференције, на предлог да се Србима уступе и преостали градови, Али-паша је протествовао са великом жестином. “Он ништа не хоћаше ни чути – писао је о томе Леополд Ранке – о тобожњем пријатељству између Срба и Турака; Тврђаше да има у рукама неоспорне доказе да би Срби, чим би се дохватили Београда, одмах започели оснивање новог словенског царства, које би се ширило на Румелију и Бугарску. Порта је у својим уступцима дошла до крајњих граница; ако се хоће да се још даље тера, она би се онда морала латити мера, које би јој се учиниле најпотребније да даље догађаје не чека без приправности.”²⁴ На другој страни гарантне силе су зазирале од непредвидивих потеза кнеза Михаила и српске владе који би били изазвани незадовољством у земљи. Дипломатска преписка казује да је кнез Михаило претио и абдикацијом уколико би конференција донела по Србију неповољна решења. “Ја познајем Турке – говорио је је кнез Михаило француском конзулу – ја знам оно што је свима непознато о њиховим нескрупулосним интригама. Ја, коме су они за живота мога оца нудили новац и круну да бих ушао у заверу против њега, ја нећу да они искористе огромно незадовољство које ће изазвати предложено решење конференције, па да ме народ

24 Л. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку*, Београд 1892, стр. 482.

срамно отера.”²⁵ Уз све то су ишле и закулисне радње гарантних сила и дипломатска трговина у позадини конференцијских догађања. Са таквим стањем и конфронтацијом интереса која није обећавала успешан исход конференције није се смело ни могло ићи у заоштравање односа, јер би тиме вероватно био угрожен и крхки европски мир.

Ако се узму у разматрање конкретни српски добици озваничени Протоколом конференције у Канлици, може се закључити да је незадовољство у Србији било далеко веће но што су за то постојали стварни разлози. Оштре реакције српске владе биле су дипломатски потези, како би се јаким притисцима остварило што више добитака.

Само постављање питања градова и исељења турских војних посада, уз свесрдно залагање Француске и Русије представљало је велики успех. Тиме је отворена могућност одступања од слова Париског уговора, што се у блиској будућности и догодило. Важно је, такође, што је ово питање ушло у сам текст Протокола, где се у члану 6. нарађује рушење соколског и ужичког града, а остала четири гарнизона своде се на најнужнију војну функцију, рестриктивну и ограничену (члан 2. и Анекс Протокола). О односу према овом питању говори и чињеница да је наређено рушење муслиманског дела вароши око зидина, али да се то није односило на постојеће српске грађевине. Очигледно је да је све што се тичало питања градова указивало на судбину решавања овог питања у блиској будућности. Такође је веома важно што је свуда у Протоколу (почев од члана 1.) коришћен термин “српска влада”, а не термин “српске власти”, на коме је Порта увек инсистирала. Тиме је и формално признато дерогирање Устава из 1838. године Уставним законима кнеза Михаила. Српској влади је посредно призната и фактичка јурисдикција над муслиманима, што је за Порту представљало велику непријатност. Одредбе о паритетном односу цивилне комисије (члан 5. Протокола) и истицање принципа равноправности врло конкретно говоре о утврђеним правилима односа према српској влади. На крају, члан 11, који се тиче и српске војске сачињен је у облику добронамерних препорука уз одсуство било каквих назнака наредбодавног карактера.

---

²⁵ Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила*, Београд 1963, стр. 147, писмо Тастија Тувнелу, Београд 3. августа 1862.

Може се закључити да су, иако је можда жељена форма изостала, суштински, српски захтеви, углавном, задовољени. Успех је утолико био већи, што је, по питању српских захтева, слово Париског уговора и осталих важећих правних аката датих хатишерифима, више ишло у прилог турској него српској страни. Српској страни је уместо позивања на одредбе уговора остало убеђивање, дипломатски канали и коришћење фактичког стања, како у односима сила, тако и стања створеног у својој земљи.

Остваривање тренутног иселјења турских војних посада из преостала четири града за Србију би значило и отворено непријатељство Аустрије. Све време трајања конференције аустријски посланик се жестоко опирао свакој помисли предаје градова Србима, инсистирајући на томе да он тиме не заступа турске, већ искључиво аустријске интересе “јер сваки напредак Срба у кнежевини узбуђује и Србе у Аустрији”.²⁶ У датим околностима Србија никако није смела тако драстично окренути Аустрију против себе.

На крају, војна спрема Србије била је на таквом нивоу да се у сукобу већих размера са Турском није могла надати успеху без веће помоћи са стране. Понашање сила наклоњених Србији казивало је да Срби не могу рачунати на њихов оружани сукоб са Турском. Србија је, сходно свом положају, на конференцији у Канлици постигла велики успех. Неки добици Србије били су са одложеним дејством, али, свакако суштинске природе, од немерљивог значаја за њену блиску будућност. То је свакако био огроман корак ка формалном признању стеченог.

Резиме

У српској историографији неоправдано мало се поклања пажња Протоколу конференције у Канлици. Задатак историчара права је да овај документ и последице Конференције у Канлици стави у прави контекст и на право место. Својом садржином Протокол из Канлице указује његов огроман значај у остваривању пуне фактичке суверености Србија, која је формализована након Српско-турских ратова и Берлинског конгреса. Протоколом у Канлици и његовом применом

²⁶ Л. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку*, Београд 1892, стр. 483.

Проф. др Небојша Ранђеловић, Мр Александар Ђорђевић

ПРОТОКОЛ КОНФЕРЕНЦИЈЕ У КАНЛИЦИ

створени су услови за узимање градова од Турака 1867. године. Читав поступак и приступ сила на Конференцији, императивност турских обавеза и декларативност неких одредби које одрђују будуће понашање српских власти, указују да се доношење овог Протокола може ставити у кучне моменте хода Србије од фактичке ка формалној независности.

Prof. Nebojša Ranđelović, LL.D.

Associate Professor,

Aleksandar Đorđević, LL.M.

Law Faculty, University of Niš

THE KANLIDZA KONFERENCE PROTOCOL

Summary

In this paper, the authors point out the multidimensional significance of the Kanlidza Conference, as well as its Protocol. The state of Serbia, which was still under the Ottoman Empire sovereignty, was granted the basis for establishing independence, due to changes regarding balance of powers among world leading nations. The Protocol is an important international legal act, which will, as was shown later, represent one of the key points in the diplomatic struggle for advancing positions before Serbian-Turkish Wars and the final formal independence acquired at the Berlin Congress.

Keywords: *international law, independence, Protocol, Berlin Congress, Paris Peace Treaty, diplomacy.*